

Opracował prof. zw. dr hab. Roman Wieruszewski

Przy współpracy: mgr Grażyny Baranowskiej,
mgr Aleksandry Gliszczyńskiej – Grabias oraz
dr Katarzyny Sękowskiej – Kozłowskiej

INSTYTUT NAUK PRAWNYCH POLSKIEJ AKADEMII NAUK
Poznańskie Centrum Praw Człowieka

182/11(4)

Poznań, 12 grudnia 2011 r.

Opinia

w sprawie wniosku Klubu Poselskiego „Ruch Palikota” o wydanie zarządzenia nakazującego usunięcie krzyża łącińskiego, znajdującego się w sali posiedzeń Sejmu RP

Spis treści:

- 1. Uwagi wstępne**
- 2. Standard uniwersalny**
- 3. Standard europejski**
- 4. Prawo polskie**
- 5. Konkluzje**

1. Uwagi wstępne

Przedmiotem niniejszej opinii jest wniosek złożony do Marszałka Sejmu przez klub poselski „Ruch Palikota“ o wydanie zarządzenia nakazującego usunięcie krzyża z sali posiedzeń Sejmu. Ekspertyza koncentruje się na rekonstrukcji standardów prawnych, zarówno międzynarodowych, jak i krajowych, regulujących obecność symboli religijnych w przestrzeni publicznej, w szczególności w urzędach państwowych. Rekonstrukcja ta oparta jest zarówno na prezentacji stosownych norm prawnych – traktatowych i ustawowych, jak i na analizie orzecznictwa organów międzynarodowych oraz sądów krajowych.

Decyzja o pozostawieniu, bądź usunięciu krzyża w sali obrad Sejmu, ma nie tylko, a może nawet nie przede wszystkim wymiar prawny, ale zarazem bardzo silny kontekst polityczny i światopoglądowy. Ten aspekt problemu pozostaje jednak poza nawiasem niniejszej analizy, wymaga bowiem innych niż prawnicze kompetencji.

2. Standard uniwersalny

Prawo do wolności sumienia i wyznania w regulacjach normatywnych uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka przewidziane jest zasadniczo w art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz uzewnętrznianie indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Przepis ten stanowi jednocześnie, że jakiegokolwiek ograniczenia omawianej wolności dopuszczalne są jedynie wówczas, gdy ograniczenia te zostały przewidziane w ustawie i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób (art. 18 ust. 3 MPPOP). Relewantnym przepisem MPPOP pozostaje również art. 26, wyrażający jedną z fundamentalnych zasad uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka, jaką stanowi zasada równości i niedyskryminacji. Elementem tej zasady jest zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie i religię.

Należy jednocześnie zaznaczyć, że system ochrony praw człowieka ONZ nie zawiera wiążącego prawnie odrębnego traktatu w obszarze dyskryminacji na tle religijnym. Jedyne obowiązujące obecnie instrumenty prawne poświęcone w całości temu zagadnieniu to przyjęta w 1981 r. Deklaracja Organizacji Narodów Zjednoczonych o wyeliminowaniu wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodów religijnych lub przekonań². W Deklaracji definiuje się pojęcie dyskryminacji ze względu na religię lub wyznanie jako jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie, ograniczanie lub preferowanie oparte na kryterium religijnym lub wyznaniowym, które ma na celu uniemożliwienie czy ograniczenie korzystania ze wszystkich praw i wolności człowieka, lub które wywołuje skutek w takiej postaci.

Rekonstruując ONZ-owski standard ochrony praw jednostki w zakresie omawianej problematyki, oprócz regulacji traktatowych należy uwzględnić decyzje w sprawach skarg indywidualnych oraz uwagi końcowe do sprawozdań okresowych państw, formułowane przez tzw. organy traktatowe uniwersalnego systemu ochrony

1 Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

2 Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 36/55 z dn. 25 listopada 1981 r. *Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, A/RES/36/55.

praw człowieka, w tym przede wszystkim Komitet Praw Człowieka ONZ. Zarówno w decyzjach, jak i w uwagach końcowych do sprawozdań państw nie rozpatrywano dotychczas bezpośrednio zagadnienia obecności krzyża lub podobnego symbolu religijnego w przestrzeni publicznej, analizowane były natomiast problemy nauczania religii w szkołach publicznych³, finansowania szkół religijnych⁴ oraz manifestowania własnych przekonań religijnych poprzez element ubioru⁵. Prezentacja tych opinii pozwala na odtworzenie zasad regulujących wolność sumienia i wyznania.

Zgodnie z uniwersalnym standardem ukształtowanym przez Komitet Praw Człowieka w zakresie tych zagadnień:

- dopuszcza się możliwość nauczania religii w szkołach publicznych, pod warunkiem uzyskania przez rodziców realnej możliwości zwolnienia swoich dzieci od uczestnictwa w lekcjach religii. Ponadto, alternatywne nauczanie etyki lub historii religii musi być nauczaniem neutralnym światopoglądowo⁶;
- w przypadku finansowania przez państwo publicznych szkół religijnych, zapewnienie funduszy musi następować bez dyskryminacji. Muszą przy tym istnieć racjonalne i obiektywne kryteria dla finansowania określonej grupy bądź grup religijnych czy wyznaniowych z pominięciem innych grup⁷;
- wolność uzewnętrzniania własnych przekonań religijnych obejmuje również prawo do wyrażania ich w przestrzeni publicznej poprzez ubiór. Wszelkie ograniczenia w tym zakresie muszą spełniać przesłankę zapisania w ustawie oraz konieczności ich zastosowania w celu ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób⁸.

Zagadnienie publicznego manifestowania własnych przekonań religijnych za pomocą symboli, w tym w szczególności ubioru, było również przedmiotem analizy

3 Zob. m.in.: *U. i B. Leirvag i in. p. Norwegii*, skarga nr 1155/2003, decyzja z dn. 3 listopada 2004 r. oraz uwagi końcowe do sprawozdania Kostaryki z 1994 r., A/49/40, pkt. 158 i 162.

4 Zob. m.in. *Waldman p. Kanadzie*, skarga nr 694/1996, decyzja z dn. 3 listopada 1999 r. oraz uwagi końcowe do sprawozdania Luksemburga z 2003 r., A/58/40, pkt. 7.

5 Zob. m.in. *Raihon Hudoyberganova p. Uzbekistanowi*, skarga nr 931/2000, decyzja z dn. 5 listopada 2004 r.

6 R. Wieruszewski, *Nauczanie religii w szkołach publicznych oraz finansowanie szkół religijnych w świetle orzecznictwa Komitetu Praw Człowieka ONZ* (w:) *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. J. Kondratiewa-Bryzik, R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, Wolters Kluwer 2011, s. 173.

7 *Ibidem*, s. 176.

8 *Raihon Hudoyberganova p. Uzbekistanowi...*, pkt. 6.2.

Specjalnego Sprawozdawcy ds. wolności religii lub wyznania⁹. Specjalny Sprawozdawca sformułował szereg generalnych kryteriów dla dokonywanej z perspektywy międzynarodowego prawa praw człowieka oceny restrykcji stosowanych przez władze państw odnośnie publicznego prezentowania własnych przekonań religijnych poprzez elementy ubioru, które jednak można odnosić również do innych symboli religijnych prezentowanych w przestrzeni publicznej. Do kryteriów tych zaliczono m.in. ocenę charakteru zastosowanego ograniczenia, które nie może prowadzić do zniweczenia prawa do swobodnego wyrażania własnych przekonań religijnych bądź do bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji ze względu na religię lub wyznanie¹⁰.

Należy ponadto zasygnalizować toczącą się na forum niektórych organów ONZ od ponad dekady dyskusję nad koncepcją tzw. zakazu znieważania religii, w tym ich symboli, świętych ksiąg i proroków¹¹. W kontekście przedmiotu niniejszej opinii za znieważające daną religię byłoby zapewne uznane zakazanie na mocy przepisów prawnych obecności w przestrzeni publicznej jednego z jej najważniejszych symboli. Dążenia niektórych państw, wyrażane w szeregu uchwał przyjętych przez Radę Praw Człowieka oraz Zgromadzenie Ogólne ONZ i skoncentrowane na przeniesieniu ochrony należnej jednostkom – wyznawcom określonej religii lub systemu wierzeń, na samą „instytucję” religii i jej symbole, pozostają jednak w sprzeczności z podstawowymi założeniami uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka.

Reasumując powyższe uwagi należy stwierdzić, iż zarysowany standard uniwersalny ochrony praw człowieka w zakresie wolności religii lub wyznania pozostawia państwom stosunkowo szeroki margines swobody przy podejmowaniu decyzji o obecności bądź jej braku symboli religijnych w budynkach rządowych czy parlamentarnych. Fundamentalną zasadą, która w żadnym wypadku nie może być naruszona jest zakaz dyskryminacji. W praktyce oznacza to, że w razie obecności symboli religijnych określonego wyznania, również przedstawiciele innych wyznań mogą domagać się eksponowania ich symboli.

9 Jako „procedury specjalne” (*ang. special procedures*) określa się zespół mechanizmów i organów powoływanych na mocy decyzji Rady Praw Człowieka ONZ (poprzednio Komisji Praw Człowieka). Funkcjonowanie procedur specjalnych ma zasadniczo na celu monitorowanie i informowanie właściwych organów ONZ o sytuacjach, w których następują szczególnie niepokojące naruszenia praw człowieka w danym obszarze tematycznym lub państwie.

10 Sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ds. wolności religii lub wyznania, E/CN.4/2006/5 z dn. 9 stycznia 2006 r., pkt. 55.

11 Szerzej na ten temat zob. Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, *Znieważanie religii – dyskusja na forum ONZ* (w:) *Prawne granice... op. cit.*

3. Standardy europejskie

Standardy europejskie w zakresie symboli religijnych w miejscach publicznych wyznacza Europejska Konwencja Praw Człowieka (Konwencja) i jej interpretacja przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (Trybunał). Zgodnie z art. 9 Konwencji: „1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. 2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”.

W świetle orzecznictwa Trybunału, przepis ten nie tylko zobowiązuje państwa do ochrony praw jednostek, ale także do zachowania przez nie neutralności światopoglądowej¹². Jednocześnie jednak wydając wyroki dotyczące art. 9 Konwencji, Trybunał odwołuje się do istniejącej w krajach Rady Europy różnorodności, szczególnie w aspekcie historycznym i kulturowym¹³, często zezwalając państwom na stosowanie szerokiego marginesu uznania.

W cytowanej przez autorów wniosku sprawie *Lautsi i in. p. Włochom* Trybunał wyraźnie podkreśla, że nie zajmuje się kwestią obecności krzyża w innych miejscach niż w szkołach¹⁴. Dlatego też argumentacji Trybunału w sprawie *Lautsi* nie można w analogiczny sposób zastosować wobec problemu obecności krzyża w Sejmie RP.

Trybunał wielokrotnie podkreślał, że szkoła jest miejscem, w którym symbole religijne powinny być traktowane ze szczególną wrażliwością. Wynika to z faktu, że poglądy osób w wieku szkolnym dopiero się kształtują i w związku z tym łatwiej na nie wpłynąć. Ponadto szkoła musi szanować poglądy rodziców¹⁵, co wynika też z art.

12 I. Leigh, *New Trends in Religious Liberty and the European Court of Human Rights*, 12 Ecclesiastical Law Society, 2010, s. 266.

13 *Lautsi i in. p. Włochom*, skarga nr 30814/06, wyrok Wielkiej Izby z dn.18 marca 2011 r., pkt. 68-70.

14 *Ibidem*, pkt. 57.

15 Przykładowo: *Lautsi i in. p. Włochom*, pkt. 66: “(...)young persons whose convictions are still in the process of being formed”; *Hasan i Eylem Zengin p. Turcji*, skarga nr 1448/04, wyrok z dn. 9 października 2007 r., pkt. 48: “The rights of parents to respect for their religious and philosophical

2 Protokołu nr 1 do Konwencji, zgodnie z którym „(...) *Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi*”.

Mimo podkreślania szczególnej roli szkół, również i w tym obszarze Trybunał zezwala państwom na stosowanie szerokiego marginesu swobody uznania np. z jednej strony akceptując zakaz noszenia symboli religijnych w szkołach i na uczelniach we Francji, a z drugiej występujący we Włoszech nakaz wieszania krzyży w szkołach. We Francji zakazowi noszenia hijabów w szkołach towarzyszy zakaz noszenia krzyży „przesadnej wielkości” (ang. „*of manifestly exaggerated dimension*”). Pomimo, że sytuacja taka mogłaby zostać uznana za brak równości w traktowaniu poszczególnych religii w szkołach¹⁶, Trybunał nie stwierdził naruszenia Konwencji. Są to bowiem kwestie, które w opinii Trybunału mogą być samodzielnie regulowane przez państwa.

Dotychczasowa debata w zakresie problematyki wolności sumienia i wyznania w Europie koncentrowała się przede wszystkim na kwestii miejsca symboli religijnych w szkołach. Problem ten, z powodów wskazanych powyżej, jest przez Trybunał uznawany za wymagający szczególnie uważnego rozpatrzenia. Do tej pory Trybunał nie badał jeszcze skargi, której przedmiotem byłaby obecność krzyża w Parlamencie, niemniej można się spodziewać, że Trybunał podobnie jak w innych sprawach dotyczących interpretacji art. 9 Konwencji, zezwoli na szeroki margines swobody uznania państwa. Sprawa *Kavakci p. Turcji*¹⁷ wskazuje ponadto na to, że w wypadku posłów, w związku z art. 4 Protokołu nr 1 do Konwencji, ich prawo do wyrażania w samym Parlamencie własnych poglądów religijnych jest dodatkowo chronione.

Istotnym elementem uwzględnianym w wyrokach Trybunału jest również ogólna polityka państwa względem religii. We Francji, Szwajcarii czy Turcji, gdzie sekularyzm jest jedną z podstaw polityki państwa, ograniczenia dotyczące symboli religijnych mogą być większe niż w innych krajach¹⁸. W Polsce, podobnie jak we

convictions is grafted on to this fundamental right”.

16 Por. S. Mancini, *The Power of symbols and symbols as power: secularism and religion as guarantors of cultural convergence*, *Cardozo Law Review* 30:6, 2009, s. 2646.

17 Sprawa dotyczyła posłanki, która chciała złożyć ślubowanie w chuście: *Kavakci p. Turcji*, skarga nr 71907/01, wyrok z dn. 5 kwietnia 2007 r.

18 *Dogru p. Francji*, skarga nr 27058/05, wyrok z dn. 4 grudnia 2008 r., pkt. 72.

Włoszech, symbole religijne w przestrzeni publicznej są więc zgodnie z ogólną polityką państwa jak najbardziej dopuszczalne.

Jednym z warunków uznania przez Trybunał zgodności z Konwencją decyzji w sprawie obecności symboli religijnych w miejscach publicznych jest to, aby decyzje takie miały jasną podstawę prawną. Każde ograniczenie danego prawa może nastąpić tylko na podstawie obowiązującego prawa. Stąd też decyzja o usunięciu krzyża z sali obrad Sejmu musiałaby mieć jednoznaczną podstawę w prawie polskim. W przeciwnym wypadku mogłaby być uznana za naruszenie art. 9 Konwencji.

4. Standard polski

W świetle powyższych analiz można jednoznacznie stwierdzić, że międzynarodowe prawo praw człowieka, i to zarówno uniwersalne, jak i europejskie nie daje odpowiedzi na pytanie czy i w jakim zakresie dozwolona jest ekspozycja symboli religijnych w salach obrad parlamentów. Kwestia ta pozostawiona jest do decyzji władz krajowych. Tak więc należy podjąć próbę rekonstrukcji standardu wolności sumienia i wyznania w zakresie analizowanej kwestii z punktu widzenia prawa polskiego.

Na wstępie trzeba podkreślić, że krzyż, zarówno w polskiej, jak i europejskiej przestrzeni społecznej funkcjonuje przede wszystkim jako symbol o charakterze religijnym, który zarazem niesie określoną treść o znaczeniu uniwersalno-historycznym, a niekiedy nawet, jak w przypadku Polski patriotycznym. Krzyż znajdujący się w Sejmie ma postać krucyfiksu z figurą ukrzyżowanego Chrystusa, co niewątpliwie wzmacnia jego odbiór jako symbolu określonej wiary.

Obecność krzyża w przestrzeni publicznej, jaką jest sala obrad parlamentu, choć oddziałuje na sferę wolności i sumienia osób sprawujących funkcje publiczne – w tym przypadku: posłów, jest jednocześnie ważną kwestią ogólnospołeczną, wykraczającą poza problem realizacji prawa indywidualnych osób do manifestowania swojej religii. Jak zauważa W. Brzozowski, *„w przypadku zagadnienia przekonania światopoglądowych osób sprawujących funkcje publiczne mamy do czynienia z potencjalnym konfliktem zasady neutralności światopoglądowej oraz normy*

*przyznającej tym osobom wolność sumienia i wyznania. Kolidzja ta powinna zostać rozstrzygnięta w sposób zapewniający maksymalny stopień ochrony wartości ustrojowych zabezpieczanych przez oba wchodzące w grę przepisy (art. 25 ust. 2 i art. 53 Konstytucji RP).*¹⁹ Osoby sprawujące funkcje publiczne nie są pozbawione prawa do uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych w przestrzeni publicznej poprzez takie działania jak m.in. noszenie symboli religijnych, składanie ślubowania zawierającego odwołanie do wyznawanych wartości czy uczestnictwo w obrzędach religijnych. Obecność symbolu religijnego w sali sejmowej jest jednakże przypadkiem szczególnym i wykracza poza prawo poszczególnych posłów do uzewnętrzniania swojej religii, dotyczy bowiem ogółu posłów tworzących kolegiálny organ państwowy - Sejm, a w szerszej perspektywie również ogółu społeczeństwa, którego posłowie są przedstawicielami. Może być tym samym traktowane jako przejaw stanowiska organu państwowego i wyraz afirmacji ściśle określonej religii ze strony państwa. Zarówno pozostawienie, jak i zdjęcie krzyża ze ściany sejmowej, choć może dotyczyć dóbr osobistych poszczególnych posłów takich, jak światopogląd czy wyznawana religia, rodzi przede wszystkim doniosłe społecznie następstwa.

W polskim prawie brak normy odnoszącej się wprost do obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej. W pierwszym rzędzie należy zatem odwołać się do właściwych w tej materii przepisów Konstytucji RP, czyli art. 25 ust. 2, zgodnie z którym *„władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym”* oraz art. 53 ust. 1 zgodnie z którym *„każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii”* i ust. 2 – *„wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”*. Jako pomocnicze narzędzie interpretacji może służyć dorobek judykatury, należy jednak zauważyć, że w zakresie omawianego problemu brakuje utrwalonej linii orzeczniczej. Orzeczeniem odnoszącym się do podobnej sytuacji faktycznej jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 28

19 W. Brzozowski, [Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP](#), Warszawa 2010, s. 199.

października 1998 r.²⁰ wydany na skutek powództwa mieszkańca miasta, w którym w budynku Rady Miejskiej umieszczono krzyż. Sąd nie przychylił się do twierdzenia powoda, że obecność krzyża w takim miejscu narusza jego swobodę sumienia, stwierdzając, że *„sam fakt zawieszenia symbolu religijnego w budynku władzy publicznej nie jest wystarczający dla przyjęcia naruszenia swobody sumienia”*. Uzasadniając swoje rozstrzygnięcie, sąd nawiązał do uniwersalnej symboliki krzyża i jego znaczenia w kontekście historyczno-patriotycznym. Odnosząc się do bezprawności działań pozwanego, w tym przypadku – gminy, sąd apelacyjny odwołał się do ustaleń sądu I instancji, który stwierdził: *„zawieszenie krzyża (...) w tym wypadku nie nosi cech bezprawności. Określona przepisem art. 25 ust. 2 Konstytucji bezstronność światopoglądowa, religijna i filozoficzna władzy publicznej odnosi się do wykonywania funkcji władczej poprzez stanowienie i stosowanie prawa w ramach swego imperium. Nie odnosi się to do wystroju wnętrza pomieszczeń organów kolegialnych”*. Tezy tego wyroku, były szeroko, często krytycznie, komentowane w doktrynie²¹. Warto też zwrócić uwagę na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lipca 2010 r., w którym – bez bliższego uzasadnienia - przyjęto, że pozostawienie krzyża w lokalu wyborczym, na który pomieszczenie udostępniła szkoła podstawowa, nie może być odczytane jako dyskryminacja innych wyznań²².

Ze względu na wspomnianą doniosłość symbolu, jakim jest krzyż (zarówno religijną, jak i o charakterze pozareligijnym) i konsekwencje jego zawieszenia (lub zdjęcia) w sali sejmowej, nie można uznać, że jest to jedynie element wystroju wnętrza, a zatem kwestia należąca do sfery administrowania budynkiem Sejmu. Przyjęcie takiego założenia skutkowałoby bez wątpienia umniejszeniem znaczenia omawianego symbolu oraz prowadziłoby do absurdalnego wniosku, że decyzja o jego zawieszeniu/zdjęciu należy do Kancelarii Sejmu, albo jest problemem czysto technicznym pozostającym w gestii obsługi administracyjnej. Należy zresztą zakładać, że również w ocenie osób, które dostrzegają także w tym konkretnym krzyżu przede wszystkim przesłanie o charakterze uniwersalnym i stanowczo opowiadają się za jego obecnością w Sejmie, ma on znaczenie donioślejsze, niż tylko jako element wystroju wnętrza.

20 Sygn. I ACa 612/98, OSA 1999/6, poz. 26.

21 L. Wiśniewski, Przegląd Sejmowy 2000, nr 3, s. 105; M. Pietrzak, Przegląd Sejmowy 2000, nr 3, s. 108; M. Niedośpiał, OSA 2007, nr 7, poz. 6.

22 Sygn. III SW 124/10, OSNP 2011/3-4, poz. 60.

Ponieważ przestrzeń sali sejmowej jest miejscem publicznym, odgrywającym szczególną rolę w życiu państwa, indywidualni posłowie nie mogą swobodnie nią rozporządzać jak przestrzenią prywatną lub nawet przestrzenią miejsca pracy²³.

Jak już wspomniano, umieszczenie symbolu religijnego w sali obrad Sejmu może być traktowane jako odzwierciedlające życzliwy stosunek tego organu a tym samym i Państwa do danej religii. Choć działanie takie nie ma z pewnością charakteru władczego i jednostronnie nie ingeruje wprost w sferę uprawnień i obowiązków jednostek, to jednak może podlegać ocenie z punktu widzenia wyrażonej w art. 25 ust. 2 Konstytucji zasady bezstronności władz publicznych w Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych. Zasada ta dotyczy wszystkich władz publicznych i wszystkich spraw należących do zakresu ich działania, nie tylko tych, które polegają na realizowaniu funkcji władczych²⁴. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego utrwalone jest stanowisko, że wyrażona w art. 25 ust. 2 Konstytucji zasada bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych nie wyklucza pozytywnego zaangażowania się państwa - przy zachowaniu zasad obiektywizmu i jednakowego traktowania wspólnot religijnych - na rzecz urzeczywistnienia wolności sumienia i religii oraz umożliwienia obywatelom zaspokajania ich potrzeb w sferze religijnej. Zasada ta pozostaje jednak zarazem w ścisłym związku z art. 1 Konstytucji, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli - a więc także bez względu na wyznawane przez nich przekonania w sprawach religijnych, światopoglądowych i filozoficznych. Z tej przyczyny, państwo jako dobro wspólne wszystkich obywateli nie może zajmować stanowiska w sprawach wymienionych przekonań i rozstrzygać o prawdziwości poglądów głoszonych przez teologie poszczególnych wyznań czy przez poszczególne nurty filozoficzne. Zasada bezstronności wyrażona w art. 25 ust. 2 Konstytucji nakazuje władzom publicznym jednakowe traktowanie wszystkich przekonań religijnych, światopoglądowych i

23 Do obecności krzyża w miejscu pracy odnosi się wyrok Sądu Najwyższego z dn.16 września 1990 r. (sygn. I PRN 38/90, OSNC 1991/10-12/126). Rozpoznając sprawę z powództwa pracownicy służby zdrowia zwolnionej z pracy na skutek odmowy zdjęcia ze ściany pomieszczenia służbowego zawieszono przez nią krzyża, Sąd ten stwierdził „z przedstawionej konstytucyjnej zasady wolności sumienia i wyznania oraz rozdziału kościoła od państwa w żadnym razie nie można wyprowadzać normatywnie ujętej reguły co do odpowiedzialności lub braku odpowiedzialności w zachowaniu pracownika, który wiesza krzyż na ścianie w zakładzie pracy lub który odmawia zdjęcia krzyża już wiszącego w zakładzie pracy.”

24 Tak trafnie: M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 110; W. Brzozowski, *op. cit.*, s. 54-57.

filozoficznych i zachowanie wobec nich równego dystansu. Wyklucza również okazywanie przez te władze swoich sympatii czy dezaprobaty dla poszczególnych wyznań i reprezentujących je wspólnot²⁵. Warto w tym kontekście przypomnieć także brzmienie art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania²⁶, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań.

5. Konkluzje

Prawo międzynarodowe nie narzuca państwom sposobu regulacji obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej, w tym również w salach obrad parlamentu. Wymaga jedynie aby stosowne regulacje nie były dyskryminacyjne oraz aby nie miały charakteru arbitralnego i wynikały z obowiązującego prawa.

Prawo polskie, zarówno na poziomie konstytucyjnym jak i ustawowym, wymaga przestrzegania zasady bezstronności w kwestiach światopoglądowych i wyznaniowych oraz zakazuje stosowania dyskryminacji na tym tle. Nie ma zarazem prawnej regulacji odnoszącej się do eksponowania symboli religijnych w budynkach publicznych.

Z powyższej analizy wynika, że obecność krzyża w sali obrad Sejmu nie narusza powyższych zasad, gdy:

- **Nie wywiera wpływu na kształt decyzji sejmowych**
- **Nie wpływa na wizerunek Sejmu jako organu światopoglądowo bezstronnego**

25 Por. uzasadnienie: wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dn. 14 grudnia 2009 r., K 55/07, OTK-A 2009/11, poz. 167; wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dn. 8 czerwca 2011 r., K 3/09, OTK-A 2011/5, poz. 39 a także L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, komentarz do art. 25, s. 14

26 Tekst jedn. Dz.U. z 2005 r., Nr 231, poz. 1965 ze zm.

- **Nie narusza zasady niedyskryminacji poprzez dopuszczenie możliwości wyeksponowania innych symboli religijnych na życzenie posłów wyznających inne religie**